

POMOC SLOVÁKOV POĽSKEJ KURIÉRSKEJ SLUŽBE CEZ OKRES STARÁ LUBOVŇA V ROKOCH 1939 – 1944

EDUARD LAINCZ

LAINCZ, E.: Slovak Help to the Polish Courier Service via Stará Lubovňa County in 1939 – 1944. *Vojenská história*, 2, 18, 2014, pp 46 - 61, Bratislava.

The author's ambition is to elucidate the activity of Polish couriers in the Polish-Slovak border section in the county of Stará Lubovňa. At the beginning of the study, the author outlines organization of the illegal resistance network which was a part of the Polish foreign resistance. A significant amount of attention is paid to the illegal people smuggling by Polish couriers through the Polish-Slovak borders. It is pointed out that the beginnings of illegal activities in Stará Lubovňa were connected with establishment of the CS military unit in Poland. Its mission was to help refugees, especially the Czech citizens fleeing through Slovakia to Poland. A lot of attention is also paid to the illegal activity of smuggling Polish refugees to Hungary, spreading after the defeat of Poland. In this connection, the author also analyses activity of the national power-repressive body in suppression of the resistance. The study also marks the activity connected with smuggling of Jews fleeing from Poland. *Military History*. Slovakia. Slovak Help to the Polish Courier Service via Stará Lubovňa County in 1939 – 1944.

Slovensko-poľské vzťahy v prvej polovici 20. storočia boli vo veľkej miere negatívne poznačené hraničnými spormi a taktiež spoluúčasťou slovenskej armády pri útoku Nemecka na územie Poľska. Menej známou epizódou našej spoločnej histórie je však skutočnosť, že v rokoch 1939 – 1944 prebiehala na slovensko-poľskom pohraničí intenzívna vzájomná spolupráca medzi poľskou kuriérskou službou a slovenskými ilegálnymi pracovníkmi.

Otázke poľskej kuriérскеj služby a Slovenska v rokoch 1939 – 1944 sa v slovenskej odbornej literatúre venovalo doteraz len veľmi skromné miesto.¹ Táto téma je, naopak, veľmi pertraktovaná v poľskej historiografii, kde môžeme nájsť viacero monografií, odborných štúdií, prípadne článkov a výpovedí priamych pamätníkov.²

¹ MARUŠIAK, Juraj. Poľská kuriérská služba a Slovensko v rokoch 1939 – 1945. In *Historický časopis*, 1996, č. 4, s. 644-647. ISSN 0018-2575.; TÓTH, Dezider. Ilegálne prechody antifašistov na južnom Slovensku v rokoch 1939-1941. In *Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny*. Bratislava : Predsedníctvo SNR, 1991, s. 145-149.; RODÁK, Jozef. Spolupráca poľského hnutia odporu s protifašistickým odbojom na východnom Slovensku. In *Východoslovenská armáda a odboj*. Banská Bystrica : Datei, 1992, s. 145-151.

² WDOWIAK, Wojciech. *Wojna i okupacja w Piwnicznej i na Sądecczyźnie*. Piwniczna-Zrdój: Towarzystwo Miłośników Piwnicznej, 2010, s. 103-178. ISBN 978-83-930215-2-9.; FILAR, Alfons. *U podnóża Tatr 1939-1945*. Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1985, s. 62-73. ISBN 83-11-07228-0.; BIEŃIEK, Józef. *Przyjaciele z trudnych lat*. In *Rocznik Sądecki, 1974-1977*, t. XV/XVI, s. 257-258.; KOWALCZYK, Julian. *Spis*

Naším cieľom je však priblížiť činnosť poľských kuriérov na hraničnom úseku v rámci okresu Stará Ľubovňa, a práve na základe výskumu takejto regionálnej histórie predstaviť jednu z etáp spoločnej slovensko-poľskej spolupráce v prvej polovici 20. storočia.

Dňa 1. septembra 1939 útokom Nemecka na Poľsko vypukla druhá svetová vojna. Moment prekvapenia znemožnil pôsobenie proti nemeckým vojskám ilegálnych diverzno-sabotážnych skupín, ktoré sa začali formovať na Podhalí už v máji 1939 z civilného obyvateľstva.³ K nemeckej agresii sa pripojil 17. septembra 1939 z východu aj Sovietsky zväz. Poľsko tak ostalo skoro v úplnom nepriateľskom obklúčení. Bezpečné hraničné úseky vhodné pre spojenie Poľska so svetom ostali len na hranici s Rumunskom a spoločnej hranici maďarsko-poľskej. Táto 180-kilometrová hranica sa vytvorila v marci 1939, keď Maďarsko obsadilo územie Karpatskej Ukrajiny. Maďarsko udržiavalo nadštandardné vzťahy s Poľskom počas celého medzivojnového obdobia, a preto sa ani nepripojilo k nemeckému útoku. Dokonca v prvotnej fáze odmietlo poskytnúť svoje železnice na transport nemeckých vojsk. Maďarská vláda túto nemeckú požiadavku odmietla s odôvodnením, že by sa to nezlučovalo s maďarskou národnou ct'ou. Aj keď maďarská vláda svoj postoj neskôr zmenila, nemecká strana už o transport cez maďarské územie nemala záujem.⁴

Na druhej strane otvorilo 17. septembra 1939 svoje hranice pre Poliakov, a tým umožnilo ich hromadnú evakuáciu na svoje územie.⁵ Vďaka tomu práve tam smerovalo veľké množstvo utečencov v septembri 1939. Príslušníkov armády evakovali v Miškovci, ostatné civilné osoby sa mohli usadiť kdekoľvek v krajine, alebo odísť do Francúzska. Tam sa formovali postupne poľské jednotky a exilové štátne štruktúry. Tieto úteky z Poľska mali masový charakter až do 28. septembra 1939, keď Hitler nariadil uzavrieť hranice.⁶ Dovedna sa podarilo na územie Maďarska dostať 60-tisíc poľských utečencov. Išlo o civilných utečencov, ale aj ozbrojených poľských vojakov.⁷

podczas II wojny światowej i w pierwszych latach powojennych. In Terra Scepusiensis. Levoča - Wrocław : Kłātorisko n. o., 2003, s. 916-919. ISBN 80-7114-457-6.; GNIAZDOWSKI, Mateusz. *Kontakty pilsudeczyków ze Słowakami w latach 1939 – 1945*. In Niepodległość, 2005, t. 55 (35), s. 107-150.; GNIAZDOWSKI, Mateusz. K otázke prítomnosti poľských utečencov na obsadenom území južného Slovenska počas II. svetovej vojny. In *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov II*. Trnava, 2003, s. 125-148. ISBN 80-8903464-0.; GNIAZDOWSKI, Mateusz. *Pogranicze polsko-słowackie w świetle materiałów Sekcji Spraw Zagranicznych Delegatury Rządu na Kraj*. In Terra Scepusiensis. Levoča - Wrocław : Kłātorisko n. o., 2003, s. 965. ISBN 80-7114-457-6.; BERGHAUZEN, Janusz. Stosunki polsko-słowackie (1938-1947). In *Przegląd Historyczny*, 1975, č. 3, s. 422-427.; GOETEL, Zygmunt. *Warunki i okoliczności polskiej akcji w kierunku południowym w latach 1939 – 1945 na Węgrzech i na Słowacji*. In Rocznik Sądecki, 1968, t. IX, s. 216-248.; BIENIEK, Józef. Między Warszawą a Budapesztem. In *Rocznik Sądecki*, 1968, t. IX, s. 249-346.

³ FILAR, Alfons. *Po stopách tatranských kuriérov*. Bratislava : Pravda, 1972, s. 84-85; MROZOWSKI, Krzysztof – BRON, Michał. Działalność polskich grup sabotażowo-dyweryyjnych na Podhalu w latach 1939-1941. In *Podhale w czasie okupacji 1939-1945*. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 1977, s. 179-186.; KOWALSKI, Robert. Współpraca Związku Górali Spisza i Orawy z Polskim wywiadem wojskowych w latach 1938-1939. In *Związek Górali Spisza i Orawy. W służbie społeczeństwa, narodu i państwa 1931 – 1939*. Nowy Targ : Polskie Towarzystwo Historyczne, 2008, s. 53-82. ISBN 978-83-61674-00-9.

⁴ BAKA, Igor. *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2006, s. 155-156. ISBN 80-969375-1-0.; BATOWSKI, Henryk. *Agonia pokoju i początek wojny*. Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 1979, s. 335-339.

⁵ PREWOŹNIK, Andrzej. *Polacy w królestwie Węgier 1939 – 1945*. Budapešť : Print Páros BT, 2006, s. 10-16. ISBN 963 86 671 4 1.; MARUŠIAK, ref. 1, s. 634.

⁶ FILAR, ref. 3, s. 22.; PREWOŹNIK, ref. 4, s. 5-9.

⁷ Približne 50-tisíc ďalších Poliakov utieklo do Rumunska a menšia časť do Litvy a Lotyšska. Pozri: GNIAZDOWSKI, ref. 2, s. 126-127.; PREWOŹNIK, ref. 4, s. 6.

Situácia v Poľsku bola kritická a po internovaní prezidenta Ignaca Moścického sa stal 30. septembra 1939 prezidentom Władysław Raczkiewicz. Následne v posledný septembrový deň sa vytvorila vo Francúzsku exilová vláda na čele s Władysławom Sikorským.⁸

Po vzniku poľskej exilovej vlády sa objavila snaha o vybudovanie činnosti medzi centrárou v Paríži a vzniknutými ilegálnymi organizáciami na území bývalého Poľska cez spriatelené Maďarsko.⁹ Prvým takým centrom odporu bola Organizácia bieleho orla, ktorá bola založená už 20. septembra 1939 v Krakove. Tá po svojom vytvorení poslala ľudí na územia Sanoku, Nového Sączu a Zakopaného, aby vytvorili skupiny a kontaktovali ľudí na vytvorenie kuriérskej činnosti. V Novom Sączu takéto centrum vzniklo už v októbri zásluhou lesníka a bývalého vojaka poľskej armády Henryka Radosińskiego (krycie meno Herfurt). A práve Herfurt zorganizoval prvé prechody poľsko-slovenskej hranice cez Szczawnicu. No organizácia pre počiatočné chaotické vedenie, poznačená slepým patriotizmom, bola rozpustená v júni 1940 po viacerých zásahoch gestapa a popravách jej členov a hlavného vodcu. Založené boli aj ďalšie menšie organizácie (Związek Czynu Zbrojnego, Polska Organizacja Zbrojna), ktoré však ich postupne gestapo do roku 1942 zlikvidovalo.¹⁰

Najsilnejšie pozície v rámci poľského odboja si získala organizácia Služba víťazstva Poľska (Služba Zwycięstwa Polski). Tá bola založená ešte 27. septembra 1939. Neskôr 13. novembra 1939 bola premenovaná na Zväz ozbrojeného boja (ZWZ – Związek walki zbrojnej) a následne 14. februára 1942 prebudovaná na Armiu Krajowu.¹¹ Spojenie medzi centrami na trase Paríž – Budapešť udržiavali kuriéri poľskej a maďarskej diplomacie. Pre lepšie spojenie na trase Budapešť – Varšava – Budapešť bolo vytvorené v Budapešti dôležité stredisko poľského zahraničného odboja. Poľský konzulát v Budapešti hromadne vysielal vojakov do armády generála W. Sikorského cez Juhosláviu a Taliansko. Vystavoval utečencom pasy a získaval francúzske víza. Často zaplatil aj cestu železnicou na taliansko-francúzske hranice.¹² Vďaka priaznivým pomerom vznikli od decembra 1939 v Budapešti tri poľské základne. Odbočka W (Węgry) bola spravodajsko-prepravná základňa. Mala za úlohu informovať poľskú exilovú vládu o pohyboch nemeckých armád a vývoji v krajinách susediacich s Maďarskom. V Budapešti pôsobila aj spravodajsko-spojovacia základňa, ktorá mala krycí názov ROMEK. Jej činnosť bola zaradená pod hlavné velenie ZWZ v Paríži a neskôr v Londýne. Od leta 1943 podliehala pod velenie Armie Krajowej. Hlavnou úlohou základne ROMEK bolo udržiavať kontakt medzi exilovou vládou a ilegálnym poľským odbojom v Generálnom Gubernáte, prenášanie pošty, prevoz ľudí, prepravovanie peňazí na ilegálnu činnosť, prenášanie zbraní a výbušnín. Vybudovaná bola aj špeciálna bunka, ktorá vyrábala falošné doklady (nemecké preukazy totožnosti – kennkarty), pracovné povolenia a krstné listy. Roku 1943 niekoľko jej pracovníkov zatkla maďarská tajná polícia na nátlak gestapa. Preto sa zmenilo jej krycie meno na LISZT. Po okupácii Maďarska 19. marca 1944 Nemeckom a po hromadnom zatýkaní členov poľského odboja sa základňa reorganizovala a zmenila krycie meno na PESTKA. Pod týmto označením fungovala až do oslobodenia Budapešti v máji 1945. Spojenie poľskej exilovej vlády v Londýne a Delegatúry vlády

⁸ MARUŠIAK, ref. 1, s. 636.

⁹ FILAR, ref. 2, s. 62.

¹⁰ WADOWIAK, ref. 2, s. 113-117.; BIENIEK, J. Między, ref. 2, s. 251-252.

¹¹ FILAR, ref. 2, s. 62.; DRYNKO, Romuald. Poľské hnutie odporu. In *SNP v pamäti národa*. Zost. D. Halaj. Bratislava : NVK International, 1994, s. 19. ISBN 80-8041-018-6.

¹² BATOWSKI, Henryk. *Walka dyplomacji hitlerowskiej przeciw Polsce 1939-1945*. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1984, s. 55-56. ISBN 83-08-01217-5.

v Poľsku mala na starosti tretia základňa spravodajsko-politická s označením W. Jej prvým šéfom do roku 1944 bol Edmund Fietowicz-Fietz a neskôr Waclaw Felczak.¹³

Každá základňa mala svojich vlastných kuriérov. Organizovali sa prechody s poľskými civilnými osobami cez Slovensko do Maďarska. Naopak, do Poľska nosili zbrane, korešpondenciu, výbušniny, peniaze a komunikačné zariadenia pre potreby domáceho odboja. V neskoršom období sa pomocou kuriérov sprevádzali aj dôstojníci z Maďarska naspäť do vlasti, kde pomáhali budovať ozbrojené hnutie odporu.¹⁴ Kuriéri skladali prísahu, poberali určitý žold, ktorý potrebovali pri prechodoch cez hranice a vnútrozemie krajín. Financie na odboj zabezpečovala poľská emigračná rada. Väčšinu priniesli do Poľska práve kuriéri. Za kuriérov vyberali najmä mladých ľudí. Priemerne absolvovali cestu raz alebo dvakrát za mesiac. Výber bol vzhľadom na náročnosť práce veľmi prísny, dôraz sa kládol na pohotovosť, železné zdravie a dobré organizačné schopnosti. Budúci kuriéri museli byť dobrí vlastenci a poznať pohraničný terén. Rekrutovalo sa najmä spomedzi miestnych goralov¹⁵, ktorí poznali výborne terén na hranici. Kuriéri pri realizácii svojich úloh museli prejsť cez dve prísne strážené hraničné pásma – poľsko-slovenské a slovensko-maďarské. Tu im neustále hrozilo, že padnú do rúk gestapa alebo slovenských žandárov, resp. pohraničných jednotiek, ktoré zajatých Poliakov neraz vydávali do rúk gestapa v Generálnom Gubernáte. Nebezpečenstvo, samozrejme, číhalo aj v horskom teréne a svoj vplyv na kuriérsku činnosť malo aj nevyspytateľné počasie.¹⁶

Priebeh kuriérskej služby cez územie Slovenska je možné rozdeliť na päť období:

1. od septembra 1939 do začiatku roku 1940 – chaos a veľa ľudských strát,
2. prvých 5 mesiacov roku 1940 až do pádu Francúzska – v tomto období sa prevádzali ľudia cez Slovensko a Maďarsko do Francúzska, kde sa tvorila poľská armáda,
3. od pádu Francúzska do pádu Grécka a Juhoslávie v apríli 1941 – začala slabnúť kuriérska služba,
4. od mája 1941 do júla 1944 – najrozvinutejšie obdobie kuriérskej služby. Skončilo sa síce masové prepravovanie ľudí cez hranice, ale kuriérska služba pokračovala aj naďalej. Od marca 1944 zmenil sa jej smer, pretože Maďarsko bolo obsadené Nemcami.
5. Približne od augusta do konca vojny – situácia na východnom fronte podnietila zánik kuriérskej služby. Prechody boli už len výnimočné, a to len cez územie Oravy.¹⁷

Na území bývalého Poľska pri slovenskej hranici bolo vytvorených tiež niekoľko centier, ktoré podporovali činnosť poľských kuriérov a boli prepojené so základňami v Budapešti. Tieto centrá boli začlenené pod ZWZ. Kuriérske trasy boli vybudované na celom úseku hraníc Slovenska a Generálneho Gubernátu od Bieszczad po oblasť Żywiec. Čiže od Medzilaboriec po dedinku Skalité na Kysuciach. Hranice boli rozdelené na štyri oblasti – oblasť Sanoka (krycie meno Bronisława), Jasła (Kazimierza), Nového Sączu (Sabina) a Nového Targu (Teresa). V intenzite a dôležitosti kuriérskych prechodov Zakopanému konkuroval práve

¹³ FILAR, ref. 3, s. 25-27.; FILAR, ref. 2, s. 63-64.

¹⁴ BERGHAUZEN, ref. 2, s. 423-424.

¹⁵ Mnohí boli pred vojnou aktívni športovci a reprezentanti Poľska v lyžovaní alebo pôsobili ako horskí vodcovia.

¹⁶ FILAR, ref. 3, s. 28, s. 135-136.

¹⁷ BERGHAUZEN, ref. 2, s. 423.

Nowy Sącz, kde bol organizátorom kuriérskej služby Konstanty Gucwa „Góral“, dôstojník poľskej armády a Jan Freisler „Sądecki“. Hlavné strediská, v ktorých sa sústreďovali záujemcovia o prekročenie hraníc, boli v Szczawnici a Piwnicznej.¹⁸

Úsek Nowy Sącz sa skladal z dvoch menších podsekcii: Poprad (popri rieke Poprad) a Lubań (popri rieke Dunajec). Cieľom nášho príspevku je predstaviť časť nosiacu krycie meno Poprad, ktorá prebiehala z Nového Sączu, cez Piwnicznú do Starej Ľubovne.

Počiatky ilegálnej činnosti v oblasti Starej Ľubovne sa spájali s činnosťou československej vojenskej skupiny v Poľsku. Po obsadení Čiech a Moravy Nemcami prichádzalo k hromadnému úteku českých obyvateľov cez Slovensko do Poľska, kde sa sústreďovali do neskoršej légie.¹⁹ A práve na pomoc týmto utečencom sa vytvorila v Starej Ľubovni skupina ilegálnych pracovníkov. Patrili do nej títo obyvatelia: Róbert Pavlovský, Zoltán Morgenbesser, Vojtech Nevrlý, Otto Černecký, Peter Lorek a Cyril Kopsa. Ich činnosť si čoraz viac všimalo Gestapo a miestne žandárstvo. No napokon doplatili na udanie neprajníkov.²⁰ Každodenný život na severe Slovenska v Starej Ľubovni tak narušila udalosť z 30. augusta 1939, keď bolo zadržaných viacero významných obyvateľov obce. Boli to napríklad gróf Jan Kanty Zamoyski (majiteľ Ľubovnianskeho hradu), Otto Černecký so svojou ženou (vládnym komisár obce Stará Ľubovňa), hostinský Róbert Pavlovský, klampiar Peter Lorek, kominársky majster Jozef Kohút a ďalší. Boli preventívne zadržaní pre podozrenie z propoľskej špionážnej činnosti. Po uväznení v Levoči boli ešte v ten istý deň prevezení do zaisťovacieho tábora v Ilave.²¹ Po zásahoch slovenských politikov Pavla Čarnogurského, Jána Klínovského a napokon aj španielskeho vyslanectva voči zadržaniu J. Zamoyského bola celá skupina prepustená 18. októbra 1939.²² Toto zadržanie malo veľký vplyv na ďalšie smerovanie prepustených. Hneď po návrate domov mohli začať opätovne Róbert Pavlovský a Peter Lorek budovať ilegálny odboj a vytvárať podmienky pre pomoc tvoriacemu sa poľskému odboju.

V Starej Ľubovni sa tak vytvorila ilegálna skupina, ktorú viedol Róbert Pavlovský ako majiteľ krčmy na Mýte. Táto krčma ležala na okraji Starej Ľubovne smerom k hraniciam s bývalým Poľskom a mohla sa tak stať centrom ilegálnej skupiny. Vedľa krčmy bola aj veľká stodola, tzv. vozovňa, kde mohli prespať utečenci z Poľska. Róbert Pavlovský mal príbuzného Jana Reicherta v Piwnicznej, a ten ho prizval na spoluprácu s poľským odbojom. Pavlovský so svojou ženou Oľgou sa neskôr spojili s Petrom Lorekom²³ a jeho ženou Emiliou. Postupne sa skupina rozšírila o ďalších starých spolupracovníkov zo Starej Ľubovne ako Vojtech Nevrlý, Otto Černecký, Cyril Kopsa, Zoltán Morgenbesser, Ján Koval, Mária Lampartová, Maximilián Zavartkay²⁴ a Ján Zamoyski.²⁵ Utečencom z Poľska pomáhali aj iní obyvatelia Starej Ľubovne, ktorí ich ukrývali vo svojich bytoch, domoch a poskytovali im

¹⁸ FILAR, ref. 2, s. 70-71.; WDOIWIAK, ref. 2, s.107.

¹⁹ FRIEDL, Jiří. Na jedné frontě. Vztahy česko-slovenské a polské armády (Polskie siły zbrojne) za druhého světového války. Praha : Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 2005, s. 103-126. ISBN 80-7285-061-X.

²⁰ Štátny archív Levoča, pobočka Stará Ľubovňa (ŠAL Stará Ľubovňa), f. Zbierka kroník, Kronika mesta Stará Ľubovňa, rok 1945.

²¹ ŠAL Stará Ľubovňa, f. Okresný Úrad Stará Ľubovňa (OÚ) 1923-1945, šk. 11, č. 313/1940.; Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, f. Ústredňa štátnej bezpečnosti (ÚŠB), šk. 850, č. 6, s. 25-26.

²² GNIAZDOWSKI, Mateusz. *Spolupracovníci polské rozvědky před slovenskými soudy v letech 1939 – 1945. In Perzekucie na Slovensku v letech 1938 - 1945.* Bratislava : Ústav památi národa, 2008, s. 159. ISBN 978-80-89335-08-4.

²³ Bol rodákom z Krakova, ale v Starej Ľubovni žil v tom čase už 24 rokov.

²⁴ ŠAL Stará Ľubovňa, f. Zbierka kroník, Kronika mesta Stará Ľubovňa rok 1945.; BIENIEK, Przyjacie, ref. 2, s. 257-264.; BIENIEK, Między, ref. 2, s. 342.

²⁵ ROSZKOWSKI, J. M. *Władysław Zamoyski w Zakopanem. Kłnik – Zakopane: Muzeum Tatrzańskie w Zakopanem, r. 2013, s. 20.; NOWAK, Mariusz. Dzieje rodu hrabiów Zamoyskich (gałąź na Podzamczu i Maciejowicach) – zarys problemu. In Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego, Tom II, 2010, s. 70.*

obživu. Vytvorila sa tak veľká ilegálna skupina, ktorá bola prepojená s poľským odbojom v Nowom Sączu. A práve toto stredisko v Nowom Sączu a jeho kuriéri si vytvorili niekoľko trás, ktoré viedli cez Starú Ľubovňu: Nowy Sącz – Piwniczna – Stará Ľubovňa – Kežmarok – Spišská Nová Ves – Veľká Poloma – Rožňava – Budapešť a Nowy Sącz – Piwniczna – Stará Ľubovňa – Budimír – Košice. V Nowom Sączu a v Košiciach boli vytvorené výbory – komitety, ktorých úlohou bolo organizovanie prechodov poľských utečencov. V Košiciach, ktoré v tom období boli súčasťou Maďarska, sa o nich postaral Poliak Karpiński alebo jeho švager dôstojník Skupień z Podhalia. Pri týchto prechodoch pomáhali ilegálni pracovníci aj z okolitých dedín – Mníška nad Popradom, Kamienky, Podolínca, Lesnice, Ruskej Vole nad Popradom, Hraničného, Pilhova a Vyšných Ružbách. Pri presunoch ľudí sa obetavo angažovali bratia Pavol, Štefan a Viliam Kocúnovci, synovia horára Jána a Márie Kocúnovcov. Ich horárňou pod Vabcom prešlo niekoľko tisíc utečencov, ktorých bratia nasmerovali k Róbertovi Pavlovskému do Starej Ľubovne. Okrem vyššie vymenovaných ľudí veľkú úlohu v rámci ilegálnej skupiny R. Pavlovského zohrala skupina taxikárov, ktorá odvážala utečencov cez územie Slovenska až na slovensko-maďarskú hranicu. Boli to najmä Michal Kohút, Ján Sýkora, Róbert Faltinovič²⁶, Ferdinand István, Henrich Traurig, Peter Szentiványi, Jozef Čupka a ďalší.²⁷ Títo slovenskí ilegálni pracovníci nadviazali spoluprácu predovšetkým s poľskými kuriérami, ktorí pochádzali z osád v údolí potoka Czercz pri Piwnicznej a Nowom Sączu. Kuriérsky chodník z Piwnicznej až do Maďarska zorganizoval Paweł Liber, ktorý sa narodil 6. januára 1898 v Mníšku nad Popradom. Tam aj vyrastal, ale neskôr žil a pracoval ako podlesník v okolí Piwnicznej. Vďaka znalosti jazyka a ľudí žijúcich v okrese Stará Ľubovňa mohol vytvoriť kuriérsku trasu. Sám túto trasu v úlohe kuriéra prešiel medzi prvými. Vďaka nemu a činnosti jeho spolupracovníkov sa im podarilo cez hranice prepraviť okolo 1 200 osôb.²⁸ Boli to aj Klemens Gucwa, Jan Freisler, Jan Zioliczynski, Roman Stramka, Leopold Kwiatkowski, Zbigniew Rýs, Rudolf Lenc, Władysław Gardoń, Józef Jurczyński, Marcin Piwowar, Anna Turek, Bolesław Dagnan, Michał Łomnicki a Franciszek Musiał. Okrem toho, že dokonale poznali hraničný priestor, mali príbuzných a priateľov v obciach na slovenskej strane hranice v Mníšku nad Popradom, Jarabine, Litmanovej, Pilhove a Hraničnom. Kuriérska služba mohlo tak fungovať na slovensko-poľskej hranici, najmä, vďaka veľkej pomoci a spolupráci slovenských občanov.²⁹

Poľským kuriérom neustále hrozilo, že padnú do rúk gestapa alebo slovenských žandárov, resp. pohraničných jednotiek. Žandárskej stanici v Mníšku nad Popradom sa podarilo 23. januára 1940 zadržať dvoch poľských utečencov, ktorí sa chceli dostať do Maďarska. Po vypočúvaní a po niekoľkých dňoch strávených vo väzení boli vrátení naspäť do Poľska.³⁰

Koncom januára 1940 bol zaistený aj Vojtech Nevrlý zo Starej Ľubovne, ktorý bol chytený pri kuriérskej službe. Sprevádzal 7 poľských vysokoškolákov cez Slovensko, a v mesetečku Lipany ho chytili slovenskí žandári a po neľudskom vyšetrovaní odovzdali Krajskému súdu v Prešove. Tu bol štyri týždne väznený. Hrozilo prezradenie celej konšpiračnej siete.

²⁶ Bol to obchodník so zeleninou a každý deň chodil s dodávkou do Prešova pre zeleninu. Mohol tak mnohokrát 5 – 6 utečencov previezť do Prešova, ktorých mu zveril R. Pavlovský.

²⁷ Štátny archív Levoča (ŠAL), f. Štátne zastupiteľstvo v Levoči 1900-1949 (ŠTZ), šk. 305, inv. č. 360, č. 257/1940.; WDOIWIAK, ref. 2, s. 122-124.; BIENIEK, Przyjaciele, ref. 2, s. 257-258.; BIENIEK, Między Warszawą, ref. 2, s. 343.

²⁸ ŁOMNICKI, Mieczysław. *Szlakami kurierów przez zielone granice. Piwniczańscy kurierzy i przewodnicy*. Piwniczna 2010, s. 2.

²⁹ ŠAL Stará Ľubovňa, f. Zbierka kroník, Kronika mesta Stará Ľubovňa rok 1945.; FILAR, A. U podnóza Tatr..., s. 71; WDOIWIAK, ref. 2, s. 141-143.; ŁOMNICKI, ref. 27, s. 2-13.

³⁰ ŠAL Stará Ľubovňa, f. OÚ 1923-1945, šk. 10, č. 49/1940.

Bol vyšetrovaný pre podozrenie zo zločinu úkladov o republiku. Avšak pre nedostatok dôkazov a vďaka jeho šikovnosti ho nakoniec prepustili.³¹

Ústredňa štátnej bezpečnosti vydala 31. januára 1940 pokyny a opatrenia pri zadržaní osôb z Protektorátu Čiech a Moravy, bývalého Poľska a slovenských štátnych občanov, ktorí sa chceli dostať do légii vo Francúzsku. Pri zadržaní osôb z bývalého Poľska bolo potrebné viesť administratívne konanie, a po jeho skončení mali byť dopravení na poľské hranice a odovzdaní do rúk nemeckých pohraničných orgánov. O každej zaistenej osobe bolo potrebné vytvoriť evidenciu a podať správu s osobnými údajmi utečencov do Bratislavy.³²

Následne, 3. februára 1940, okresný náčelník nariadil žandárskym staniciam uskutočniť prísne bezpečnostné opatrenia a zároveň vydal smernice o postupe proti zadržaným poľským utečencom. Malo sa tak zamedziť činnosti týchto ilegálnych prechodov a činnosti ilegálneho odboja na slovensko-poľskom pohraničí.³³ Zvýšenú pozornosť poľskej kuriérskej službe venovalo veliteľstvo 3. divízie v Prešove, ktorému sa podarilo odhaliť a zaistiť pri úteku niekoľko kuriérov a poľských utečencov.

Po tomto nariadení vzniklo viacero hlásení žandárskych staníc z okresu, ktoré na okresný úrad posielali do evidencie zoznam osôb z územia bývalého Poľska, ktoré boli zadržané pre ilegálny prechod hraníc. Žandárska stanica Plavnica oznámila 7. februára 1940 zoznam 9 zadržaných utečencov z Poľska. V ten istý deň žandárska stanica Mníšek nad Popradom poslala zoznam s 2 chytenými Poliakmi. Neskôr, 15. februára, sa stanici podarilo chytiť ďalších 2 utečencov. Boli to podporučníci z bývalej poľskej armády. Žandárska stanica Podolínec poslala 19. februára 1940 evidenciu 8 utečencov, ktorí boli väčšinou z okolia Nového Targu. Koncom februára sa podarilo chytiť 2 poľských utečencov aj žandárskej stanici v Starej Ľubovni. Žandárske stanice v okolí Starej Ľubovne zadržali od septembra 1939 do februára 1940 23 utečencov.³⁴

Náčelník veliteľstva 3. divízie v Prešove Ján Krnáč nariadil 20. mája 1940 prísnu kontrolu na hraničných prechodoch, intenzívnejšiu pochôdzkovú službu medzi prechodmi, stráženie železničných staníc, kontrolu autobusov, vlakov na linkách idúcich k pohraničnému územiu, kontrolu cudzincov a prísne trestanie ilegálnych prechodov hraníc.³⁵

V archívnych dokumentoch je známy aj prípad kuriéra z Piwnicznej Jana Podstawského, ktorý zabezpečoval spojenie cez slovenské územie medzi Poľskom a Maďarskom. Jeho dôverníkom na južných hraniciach v Bohdanovciach bol Stanislav Malankiewicz a na severných hraniciach Jozef Kormaník z Jarabiny, Albert Kováč z Vyšných Ružbách a z Podolínce Jozef Čupka a Ernest Herzog. Na vtedajšom území Maďarska, v Košiciach to bol zase Andrej Pancúrak. Toto spojenie odhalili po zadržaní dvoch ilegálnych pracovníkov tejto siete v Nowom Sączu 3. mája 1940 príslušníci Sicherheitspolizei Grenzpolizeikommissariat, keď chceli zameniť 20 000 poľských zlotých za slovenskú menu. Po zámene peňazí nakúpili za ostatné poľské peniaze tovar a chceli ho prepašovať na Slovensko. Tento ich zámer bol odhalený nemeckým policajným úradom v Nowom Sączu. Po ich zaistení udali a odhalili ilegálnu prácu J. Čupku, A. Kováča a E. Herzoga. Na základe tohto udania previedli slovenské pohraničné orgány rozsiahle pátranie. Dodatočne bol do vyšetrovania zapojený aj Rudolf

³¹ STRENG, Mikuláš. *Cesta k mohylám nezarastie*. Okresný výbor Slovenského Zväzu protifašistických bojovníkov : Stará Ľubovňa, 2003-2004, s. 4-5.; ŠAL, f. ŠTZ, šk. 305, inv. č. 360, č. 257/1940.

³² ŠAL Stará Ľubovňa, f. OÚ 1923-1945, šk. 10, č. 88/40.

³³ ŠAL Stará Ľubovňa, f. OÚ 1923-1945, šk. 10, č. 8/1940.; ŠAL Stará Ľubovňa, f. OÚ 1923-1945, šk. 10, č. 82/1940.

³⁴ ŠAL Stará Ľubovňa, f. OÚ SL 1923-1945, šk. 14, č. 8/40.

³⁵ MURCKO, Michal. Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1938-1945. Prešov : VOMA, 2001, s. 44. ISBN 80-968620-1-4.

Schlosser z Mníška nad Popradom. Nakoniec boli predbežne zadržaní vo väzbe 5. mája 1940 iba Jozef Čupka a Stanislav Malankiewicz, pretože Jozef Kormaník utiekol a Ján Podstawski sa zdržoval pravdepodobne na území Maďarska.³⁶ Vyšetrovanie prebiehalo v réžii Krajského súdu v Prešove. O pár dní sa podarilo žandárskej stanici v Starej Ľubovni 23. mája 1940 zatknúť J. Kormaníka a podozrivý bol prevezený do väznice v Prešove. Jozef Čupka bol 1. júna 1940 po zaplatení kaucie 10 000 Ks prepustený na slobodu. Následne 4. júna štátne zastupiteľstvo v Prešove nariadilo vyšetrovanie proti J. Čupkovi a spol. pre zločin prípravy úkladov o republiku. Napriek tomu bol 13. júna 1940 prepustený aj Stanislav Malankiewicz. Ako posledný bol, po viacerých písomných prosbách jeho manželky, prepustený 12. júla 1940 aj Jozef Kormaník. Po niekoľkomesačnom vyšetrovaní bol prípad súdom ukončený pre nedostatok dôkazov a 12. septembra štátne zastupiteľstvo v Prešove upustilo od obžaloby, čím sa trestné pokračovanie zastavilo.³⁷ No napriek tomuto oslobodeniu počiatočná intenzívna činnosť ilegálneho odboja, ktorá prebiehala od októbra 1939, musela byť čiastočne obmedzená.

Veľkú aktivitu pri akciách proti poľským utečencom vyvíjali aj žandárske stanice v Ľubotíne, Plavnici a Mníšku nad Popradom. Napríklad 25. júna 1940 zastrelili príslušníci žandárskej stanice v Plavnici poľského utečenca z Nového Sącza pri jeho prenasledovaní. Takýchto prípadov bolo oveľa viac.³⁸ Na tieto zvýšené bezpečnostné opatrenia doplatil práve jeden z najaktívnejších ilegálnych pracovníkov zo Starej Ľubovne Vojtech Nevrlý. Keďže aj naďalej pokračoval v ilegálnej činnosti v roku 1941, bol opäť zatknutý a teraz už aj uväznený v Ilave.³⁹

Dňa 6. apríla 1941 o 3 h ráno prešli ilegálne poľsko-slovenské hranice dvaja Židia a dve Židovky. Na druhý deň boli títo utečenci zadržaní hliadkou žandárskej stanice z Plavnice pri ich ceste osobným autom zo Starej Ľubovne do Prešova. V aute sa našlo veľké množstvo ríšskych mariek a zlotých, preto utečenci po prešetrení na okresnom úrade boli odovzdaní finančnému riaditeľstvu v Liptovskom sv. Mikuláši. O tomto prípade informoval aj slovenský časopis *Slovenská politika* dňa 13. mája 1941.⁴⁰

Slovenské bezpečnostné orgány podnikli aj špeciálne opatrenia na zamedzenie poľského odboja. Prezídium ministerstva vnútra 30. apríla 1942 na základe žiadosti ÚŠB nariadilo okresným náčelníkom vytvoriť zoznam osôb poľskej národnosti. V okrese Stará Ľubovňa sa nachádzalo v tom čase 22 Poliakov.⁴¹ Napriek tomu, toto pozorovanie poľských osôb nemalo úspech, pretože poľský odboj mal spolupracovníkov skôr medzi miestnymi Slovákmi.⁴²

Kuriéri alebo poľskí utečenci po zadržaní na Slovensku boli po niekoľkých mesiacoch väzby prepustení pre nedostatok dôkazov alebo po podplatení žandárov a finančnej stráže. Tou horšou možnosťou bolo ich vydanie do Generálneho Gubernátu a odovzdanie nemeckej pohraničnej strážii. Viacerí poľskí odbojármi boli po odovzdaní Nemcom mučení a zomreli ešte počas výsluchu alebo v koncentračných táboroch. Takým prípadom bolo aj zadržanie

³⁶ ŠAL, f. ŠTZ, šk. 305, inv. č. 360, č. 257/1940.; ŠAL Stará Ľubovňa, f. OÚ 1923-1945, šk. 14, č. 107/41.

³⁷ Odsúdený bol len J. Čupka za krádež sumy 41 000 zlotých z batoha Jána Podstawského, ktorý si u neho v hostinci odložil v apríli 1940 na 9 mesiacov väzenia a stratu úradu a volebného práva na tri roky. Nakoniec po odvolaní bol podmienčne prepustený. Pozri: ŠAL, f. ŠTZ, šk. 305, inv. č. 360, č. 257/1940.

³⁸ MURCKO, ref. 34, s. 44.

³⁹ STREK, ref. 30, s. 4-5.; ŠAL, f. Žandárska Stanica (ŽS) Stará Ľubovňa, šk.1, inv. č. 2, Pamätník 1919-1947, s. 35.

⁴⁰ ŠAL Stará Ľubovňa, f. OÚ 1923-1945, šk. 16, č. 405/41.

⁴¹ Boli to Poliáci zamestnaní u Vasila Strenka v Jarabine a ich rodinní príslušníci. Niekoľko Poliakov zo zoznamu žilo aj v Litmanovej, Starine, Plavnici, Malom Sulíne, Starej Ľubovni a Hniezdnom.

⁴² SNA Bratislava, f. ÚŠB, šk. 291, č. 10, s. 59.; ŠAL Stará Ľubovňa, f. OÚ 1923-1945, šk. 22, č. 373/43.

žandárskou stanicou v Podolínci pre ilegálny prechod hraníc Andreja Konevala a Teodora Feczana. Obvinení boli chytení 20. júla 1942 a po troch dňoch vydaní nemeckej pohraničnej strážii v Piwnicznej.⁴³

Zaujímavý prípad sa stal 22. júla 1942, keď žandárska stanica v Podolínci chytila pri ilegálnom prekročení hranice Stanislava Pavlíka, Jána Gurku a Tomáša Skočena. Títo traja utečenci mali byť odovzdaní nemeckým pohraničným úradom, avšak 27. júla pri ich transporte na hranicu sa im podarilo utiecť v chotári obce Hraničné.⁴⁴

Okrem prechodov cez Mníšek nad Popradom a ďalej smerom do Starej Ľubovne si poľskí kuriéri vytvorili aj rôzne iné trasy. Tieto zahrňovali prechod práve cez ďalšie slovenské pohraničné dediny Jarabinu a Litmanovú: Nowy Sącz – Rytro – Eljaszówka – Stará Ľubovňa – Lipany – Prešov – Košice – Budapešť a Nowy Sącz – Kosarzyska – Eljaszówka – Jarabina – Kežmarok. V poľskej pohraničnej obci Kosarzyska sa z domu Michala Korala vyberali kuriéri na prekročenie slovenskej hranice alebo tam oddychovali pri návrate z Maďarska. Niekoľko kilometrov ďalej cez hranice bola dedinka Jarabina, v ktorej sa mohli kuriéri obrátiť na sympatizantov poľského ilegálneho odboja Jozefa Kormaníka a Michala Medvedckého. Tí vytvorili úzku ilegálnu skupinu, do ktorej patrili ich susedia a známi: Jozef Herko, Andrej Ciklamin, Ján Kredatus, gréckokatolícky kňaz Jozef Sirko, Jozef Chudík, Ivan Kindja, Ján Minčík, Peter Minčík a ďalší. Vo vedľajšej dedine Litmanová to boli bratia Mikuláš a Jozef Hlinkovci a Eugen Peško. Na tomto úseku pôsobili títo poľskí kuriéri: bratia Władysław a Kazimierz Świerczkowie, Franciszek Krzyżak, Paweł Liber, Franciszek Dziedzina, Leopold Kwiatkowski, Jan Freisler, Władysław Czernka, Tadeusz Sokołowski, Jan Szyszki, Piotr Moskal, Marcin Piwowar, Ludwik Porębka a Roman Stramka.⁴⁵

Ďalšia trasa viedla cez Krynicu, Rusku Voľu, Andrejovku, Lemešany a Obišovce. Na tejto trase pôsobil Michał (Marian) Rams z Leluchova, ktorý spolupracoval pri kuriérskych službách s Michalom Biroščikom z osady Andrejovka. Marian Rams prvýkrát prešiel hranice 14. novembra 1939, keď do Maďarska previedol troch poľských vojakov.⁴⁶

Poľských utečencov niekedy nasmerovali ku skupine R. Pavlovského v Starej Ľubovni, na železničnú stanicu v Podolínci alebo rovno zabezpečili taxikára, ktorý ich odviezol k maďarským hraniciam.

Podobne ako pri trase cez Mníšek nad Popradom aj v tejto oblasti na utečencov a kuriérov striehli žandárske stanice a oddelenia finančnej stráže. Jedným takým prípadom bola aktivita oddelenia finančnej stráže v Mníšku nad Popradom. Člen finančnej stráže Július Kováč 19. augusta 1941 pri pochôdzke u obce Jarabina natrafil na muža, ktorý bol na ceste od Starej Ľubovne do Poľska. Pri prenasledovaní ho Kováč strelil do ľavej nohy. Po zaistení bol prevezený do štátnej nemocnice v Kežmarku. Tento neznámy postrelený muž bol Michal Koral z poľskej pohraničnej obce Kosarzyska. Ako sme už vyššie spomínali, v jeho dome sa nachádzalo miesto odpočinku poľských kuriérov a on sám plnil miestami úlohu kuriéra.⁴⁷ Po postrelení finančnou strážou mu amputovali ľavú nohu. Po doliečení nezanevrel na poľský odboj, ale naďalej až do konca vojny pomáhal najprv kuriérom a potom aj partizánom na slovensko-poľskom pohraničí.⁴⁸

⁴³ ŠAL Stará Ľubovňa, f. OÚ 1923-1945, šk. 19, č. 608/42.

⁴⁴ ŠAL Stará Ľubovňa, f. OÚ 1923-1945, šk. 20, č. 614/42.

⁴⁵ BIENIEK, Przyjaciele, ref. 2, s. 259-260.; WDOIWIAK, ref. 2, s. 122-125, 141-143.

⁴⁶ BIENIEK, Przyjaciele, ref. 2, s. 259-260.; MURCKO, ref. 34, s. 44.; WDOIWIAK, ref. 2, s. 122-125, 137-138.

⁴⁷ ŠAL, f. ŽS Stará Ľubovňa, šk.1, inv. č. 2, Pamätník 1919-1947, s. 36.

⁴⁸ BIENIEK, Między, ref. 2, s. 282.

S touto trasou je spojený aj prípad kuriéra Kazimierza Świerczeka, ktorého chytili žandári v Litmanovej a uväznili na stanici. Spolu s ním bol uväznený aj poľský emisár Jerzy Tabeau, ktorému sa podarilo utiecť z Osvienčima, a K. Świerczak ho mal prepraviť do Maďarska. Keďže slovenskí žandári zajatých Poliakov neraz vydávali do rúk gestapa v Generálnom Gubernáte, uväznení Poliáci sa pokúsili utiecť. Tento útek sa im podaril najmä vďaka pomoci inšpektora finančnej stráže v Litmanovej a ilegálneho pracovníka Eugena Peška. Aj tento prípad je dôkazom, že kuriérska služba mohla fungovať na slovensko-poľskej hranici najmä vďaka veľkej pomoci a spolupráci slovenských občanov.⁴⁹

Posledným zaznamenaným prípadom je postrelenie Poliaka Wojtecha Iżvorského z Piwnicznej, ktorý ilegálne prekročil hranicu Generálneho Gubernátu. Ten bol zasiahnutý 12. augusta 1942 prednostom oddelenia finančnej stráže v Litmanovej Ondrejom Miškovičom, ktorý bol pri strete s utečencom na obchôdzke. Po tomto incidente bol V. Iżvorský prevezený do štátnej nemocnice v Spišskej Sobote.⁵⁰

Okrem poľských civilistov smerujúcich do poľskej armády vo Francúzsku sa ilegálne prevádzali cez hranicu do Maďarska vo väčšom počte aj poľskí Židia. Pri tomto prevádzaní napomáhalo vo veľkej miere aj obyvateľstvo, na čo poukazujú aj pamätníci. Potvrďuje to aj skutočnosť, že od roku 1942 do marca 1944 nepretržite prebiehala v Poľsku akcia Żegota.⁵¹ Išlo pri nej práve o prevádzanie poľských Židov do Maďarska. Pre túto akciu zorganizoval sadeckú kuriérsku cestu cez Kosarzyska a Litmanovu do Jarabiny Franciszek Krzyżak. Ďalším poľským kuriérom, ktorý prevádzal Židov cez hranice, bol Jan Podstawski. Do jesene 1944 sa mu v úlohe kuriéra podarilo vďaka pomoci slovenských ilegálnych pracovníkov prejsť hranicu do Maďarska okolo 200-krát.⁵² Pri tomto prevádzaní napomáhalo vo veľkej miere aj obyvateľstvo Pilhova. Boli to napr. Wojtech Ščurka, Pavol Žifčák, Michal Imrich, Ján Gumuľák, Jozef Baláž⁵³ a Michal Dlugoš.⁵⁴ Do ilegálnej činnosti bol zapojený aj okresný náčelník v Starej Ľubovni Filip Papík, ktorý zabezpečoval falošné doklady pre emigrantov.⁵⁵

Napriek tomu sa stávalo, že utečenci boli zadržaní. Napríklad 19. júla 1943 bola chytená pri ilegálnom prechode poľsko-slovenskej hranice skupina 13 poľských Židov, ktorí pochádzali z Varšavy. Po zadržaní bolo u nich nájdené väčšie množstvo dolárov. Po odpykaní si trestu vo väznici okresného úradu Stará Ľubovňa mali byť odovzdaní nemeckým pohraničným orgánom. Avšak Dôchodkový úrad v Starej Ľubovni poukázal na nedostatky pri vyšetrovaní ohľadom „*valutového priestupku*“. Zadržaní mali pri sebe väčšie množstvo dolárov, preto táto okolnosť mala byť ešte prešetrená dodatočne aj finančnými úradmi. Následne boli zadržaní 27. júla prevezení a odovzdaní Policajnému riaditeľstvu v Prešove. Zaujímavosťou tohto prípadu je, že zadržaní utečenci boli na príkaz Ústrednej štátnej bezpečnosti v Bratislave napokon dňa 29. júla 1943 odsunutí do Maďarska. O ich ďalšom osude na území Maďarska sa nám nezachovali ďalšie písomnosti.⁵⁶

Pri prechodoch poľských Židov boli nápomocní aj bratia Kocunovci, ktorí v lese pri Jarabine vytvorili špeciálny tajný bunker. V ňom ukrývali utekajúcich Židov pokým čakali

⁴⁹ FILAR, ref. 2, s. 72.

⁵⁰ ŠAL, f. ŽS Stará Ľubovňa, šk. I, inv. č. 2, Pamätník 1919-1947, s. 37.

⁵¹ KRASNOWOLSKI, Andrzej. „Żegota“ – *Konspiracyjna Rada Pomocy Żydom w okupowanej Polsce w latach 1942-1945*. In Opracowania i materiały na 29. posiedzenie senatu w kadencji 14, 15 i 16 marca 2007 r. Warszawa : Kancelaria Senatu, 2007, s. 8-13. ISBN 978-83-86065-86-8.

⁵² WDOIWIAK, ref. 2, s. 142-143.; BIENIEK, Między, ref. 2, s. 321.

⁵³ ŠAL Stará Ľubovňa, f. OÚ 1923-1945, šk. 23, č. D1/682-1943.

⁵⁴ ŠAL Stará Ľubovňa, f. OÚ 1923-1945, šk. 23, č. D1/611-1943.

⁵⁵ Okresný náčelník býval u Petra Loreka, takže sa ho podarilo zapojiť do ilegálnej činnosti. Pozri: BIENIEK, Przyjacie, ref. 2, s. 264.

⁵⁶ ŠAL Stará Ľubovňa, f. OÚ 1923-1945, šk. 22, č. 559/43.

na ďalší prechod cez Slovensko do Maďarska. Často sa v bunkri tiesnilo aj 30 – 40 Židov, ktorí čakali na prechod do Starej Ľubovne. Týmito prepravami sa zaoberal špeciálny komitét pomoci Židom, ktorý podliehal pod medzinárodnú organizáciu JOINT v Kežmarku, Prešove, Krakove a iných miestach v blízkosti slovensko-poľského pohraničia.⁵⁷ Židom pri prechodoch cez územie okresu Stará Ľubovňa od roku 1943 napomáhala aj ilegálna skupina okolo Michala Medvedckého z Jarabiny, skupina okolo Róberta Pavlovského v Starej Ľubovni, ale i židovskí obyvatelia zo Starej Ľubovne, ako Zoltán Morgenbesser a Grossman. Taxikárov pre týchto židovských utečencov cez Slovenskú republiku až k maďarským hraniciam robili v tomto období hlavne Otto Ludvig z Kežmarku,⁵⁸ Ján Sýkora zo Starej Ľubovne⁵⁹ a Schwarz z Prešova.⁶⁰ Pri takýchto transportoch, ak by boli taxikári zadržaní, im hrozila pokuta, postavenie pod policajný dozor a zákaz vozenia židovských osôb. To bol práve prípad Jána Sýkora, ktorý bol chytený a dostal sa pod policajný dozor, čo úplne obmedzilo jeho činnosť autodopravcu.⁶¹ Vyskytli sa však aj prípady, že obyvateľ „árijského pôvodu“, ktorý poskytol pomoc Židovi, bol dodaný do Zaisťovacieho tábora v Ilave.⁶²

Viacerí obyvatelia Starej Ľubovne pomáhali židovským utečencom z Poľska a ukrývali ich vo svojich domoch alebo bytoch. Boli to napríklad Ernest Hönig, Eugen Kohn, Alexander Weiss, ale aj iní obyvatelia Starej Ľubovne.⁶³ Príkladom je aj ilegálny pracovník zo Starej Ľubovne Maximilián Zavartkay, ktorý ukrýval ešte vo februári 1944 vo svojom byte utečencov z Poľska. Jedného Poliaka asi trinásť mesiacov, a štyroch po dobu šiestich mesiacov.⁶⁴ Organizácia JOINT mala v Starej Ľubovni umiestnených dvoch židovských zástupcov. Jeden býval u Jána Kovaľa v malej izbičke vzadu a druhý u pani Vokálovej. Títo dvaja pracovníci JOINTU mali na starosti financovanie všetkého potrebného pri transportovaní Židov a Poliakov do Maďarska. Často sa stávalo, že utečenci nemali po príchode na Slovensko žiadne financie. Cestu a potrebné veci im tak uhradili pracovníci JOINTU.⁶⁵

Po okupácii Maďarska v marci 1944 sa základňa presunula z Budapešti do Bratislavy. V júli prišiel do Bratislavy Waclaw Felczak a zorganizoval politické stredisko W (krycie meno S). V ďalšom priebehu sa uskutočňovali už len ojedinelé prechody, hlavne cez Oravu naspäť do Poľska.⁶⁶

Ešte v júli 1944 Veliteľstvo divízejnej oblasti 2, spravodajské oddelenie v Prešove, informovalo, že Poliáci sa vracajú z Maďarska do Generálneho Gubernátu. Išlo hlavne o bývalých dôstojníkov poľskej armády, ktorí žili v Budapešti a po jej obsadení nemeckým vojskom sa vracali späť do vlasti. Z Maďarska na Slovensko prichádzali z rôznych smerov, pričom na územie bývalého Poľska prechádzali v priestore Pivnicznej a okolia.⁶⁷

⁵⁷ BIENIEK, Przyjaciele, ref. 2, s. 258.; LOREK, Peter. Práca odbojovej skupiny v Starej Ľubovni od roku 1939-45. Rkp., s. 5.

⁵⁸ BIENIEK, Przyjaciele, ref. 2, s. 261.; ŠAL Stará Ľubovňa, f. Zbierka kroník, Kronika mesta Stará Ľubovňa rok 1945.

⁵⁹ ŠAL Stará Ľubovňa, f. OÚ 1923-1945, šk. 23, č. D1/662 – 43.

⁶⁰ AMIR, G. Prešov – osud židovskej obce, jednej z mnohých. Bratislava : SNM – MŽK, 2004, s. 190-192. ISBN 80-8060-136-4.

⁶¹ ŠAL Stará Ľubovňa, f. OÚ 1923-1945, šk. 23, č. D1/662 – 43.

⁶² NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Holokaust na Slovensku*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2005, dokument číslo 205, s. 285. ISBN 80-969242-3-0.; FIAMOVÁ, Martina. Ilegálne prechody židovského obyvateľstva cez slovensko-maďarskú hranicu v rokoch 1942-1944. In *Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži 1938-1945*. Bratislava : ÚPN, 2012, s. 166-167. ISBN 978-80-89335-45-9.

⁶³ ŠAL Stará Ľubovňa, f. Zbierka kroník, Kronika mesta Stará Ľubovňa, rok 1945.

⁶⁴ ŠAL, f. Okresný ľudový súd (OLS) Stará Ľubovňa 1945-1947, šk. 2, T ľud 114/1946.

⁶⁵ LOREK, ref. 56, s. 2.

⁶⁶ MARUŠIAK, ref. 1, s. 647.; GNIAZDOWSKI, ref. 2, s. 143-147; BIENIEK, Przyjaciele, ref. 2, s. 269-265.

⁶⁷ ŠAL, f. Okresné žandárske veliteľstvo Kežmarok, šk. 1, č. 246/1944.

Od jari 1944 sa tak v oblasti Nowého Sacza a Podhalia začali rozvíjať partizánske oddiely, kde sa často angažovali aj kuriéri a ilegálni pracovníci z okresu Stará Ľubovňa. Tam práve mohli využiť svoje znalosti terénu a skúsenosti.⁶⁸

Kuriérska služba sa tak, až na výnimočné prípady v roku 1944, ukončila. Vďaka pomoci Slovákov sa podarilo dostať z bývalého územia Poľska až do Maďarska veľké množstvo utečencov. Nezachovali sa nám štatistiky, podľa ktorých by sme mohli odhadnúť presný počet takto prepravených osôb. Avšak máme dve zmienky, ktoré nám aspoň trochu priblížia počet utečencov. Prvou je zmienka, že od októbra 1939 do konca januára 1940 sa podarilo vďaka tejto slovensko-poľskej spolupráci prepraviť cez hranicu a do emigrácie asi 2 000 osôb.⁶⁹ Druhou zmienkou je, že ilegálna skupina pod vedením R. Pavlovského a P. Loreka od 16. októbra 1939 do polovice roku 1944 pomohla prepraviť na územie Maďarska 6 000 osôb.⁷⁰ Aj na základe týchto údajov môžeme usúdiť, že išlo o niekoľko tisíc poľských vojakov, civilistov a po roku 1942 predovšetkým Židov, ktorí utiekli pred nemeckým terorom s možnou smrťou.

Pomoc, ktorú poskytli Slováci predstaviteľom poľského odboja počas druhej svetovej vojny, svedčí o tom, že spolupráca medzi našimi národmi bola možná aj v tomto ťažkom čase. Nadviazali s nimi spoluprácu, napriek tomu, že slovensko-poľské vzťahy neboli v tej dobe veľmi priateľské. Treba oceniť najmä odvahu Slovákov, ktorí sa často nebáli nasadiť aj vlastný život pri záchrane cudzích ľudí. Napriek tomu, že túto činnosť nemuseli vyvíjať, vo viacerých prípadoch nezištne pomohli utečencom z Poľska. Právom si zaslúžia označenie, ktoré sa zaužívalo pre týchto ľudí najmä v Poľsku, Bohaterowie zielonych granic (Hrdinovia zelených hraníc).

Foto 1: Krčma a vozovňa na Mýte v Starej Ľubovni.

Archiv Muzeu Okręgowego w Nowym Sączu, zbierka fotografií, signatúra č. 72304-13/29

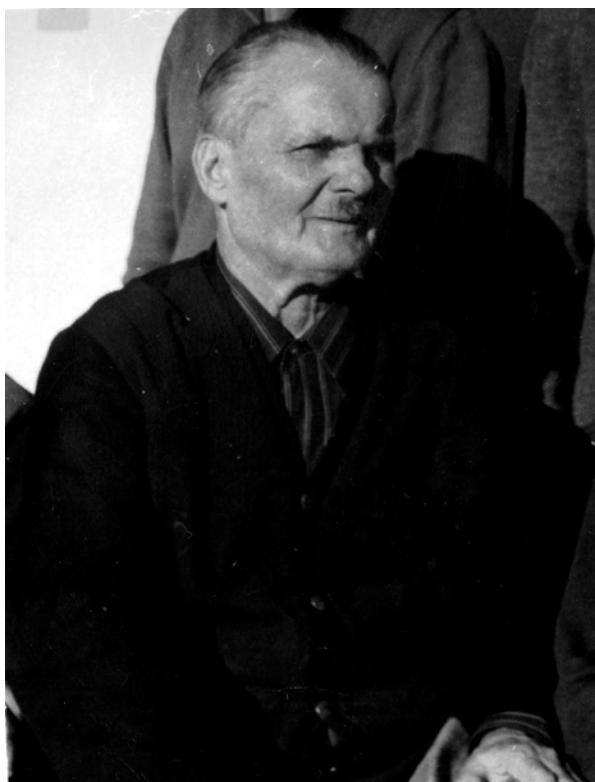
⁶⁸ FILAR, ref. 2, s. 192-913.; BIENIEK, J. Przyjaciele, ref. 2, s. 269-265.

⁶⁹ ŠAL Stará Ľubovňa, f. Zbierka kroník, Kronika mesta Stará Ľubovňa rok 1945.; FILAR, ref. 2, s. 71; WDOWIAK, ref. 2, s. 141-143.; ŁOMNICKI, ref. 27, s. 2-13.

⁷⁰ OKEŃCKI, Stanisław – JUCHNIEWICZ, Mieczysław. *Nie dzieliły ich Tatry*. Warszawa : MON, 1983, s. 73-74.

*Foto 2: Róbert Pavlovský a Vojtech Nevrlý – dvaja hlavní organizátori ilegálnej skupiny v Starej Lubovni - uprostred.
Súkromná zbierka autora*

*Foto 3: Peter Lorek – klampiar a jeden z hlavných predstaviteľov odboja.
Súkromná zbierka autora*

Foto 4: Dom P. Loreka – miesto úkrytu viacerých poľských utečencov.
Súkromná zbierka autora

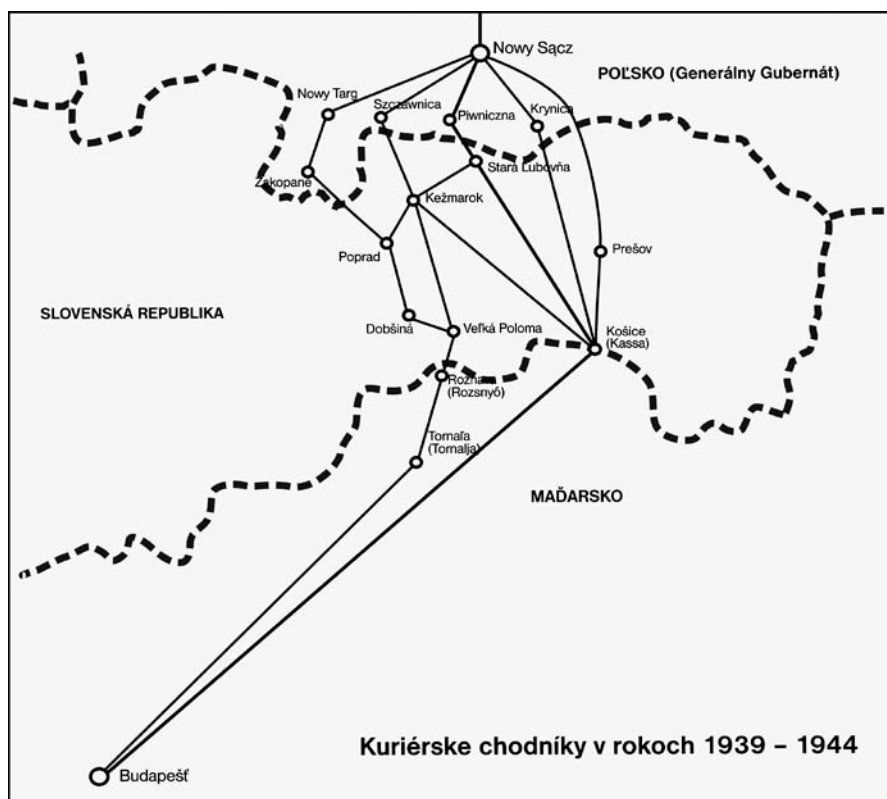

Foto 5: Mapa kuriérskeho trás (chodníkov) v rokoch 1939-1944. Archiv ľubovnianskej mediálnej spoločnosti, s.r.o. Spomienky na slovensko-poľské kuriérske chodníčky. (Turistická mapa).
Stará Ľubovňa: Mesto Stará Ľubovňa, 2014.

E. LAINCZ: HILFE DER SLOWAKEN AN DEN POLNISCHEN KURIERDIENST IM BEZIRK STARÁ ĽUBOVŇA (ALTLUBLAU) IN DEN JAHREN 1939 – 1944

Im Vordergrund des vorliegenden Beitrags ist es, die Tätigkeit der polnischen Kurierere in den Jahren 1939 – 1944 im slowakisch-polnischen Grenzland zu erläutern. Ausgerechnet durch den Bezirk Stará Ľubovňa (dt. Altlublau) führten nach dem Ausbruch des Zweiten Weltkriegs, insbesondere unmittelbar nach dem deutschen Angriff auf Polen im September 1939, die Fluchtwege vieler polnischen Flüchtlinge nach Ungarn, die später den Militärdienst in der sich in Frankreich bildenden polnischen Armee im westlichen Exil angetreten sind. Beim Durchqueren der Grenze und ihrem weitem Weg nach Ungarn wurden sie maßgebend unterstützt von den polnischen Kurierern, die aus den Reihen der einheimischen Goralen stammten. Bei der Durchführung ihrer Aufgaben mussten die Kurierere zwei streng bewachte Grenzzonen – die polnisch-slowakische und die slowakisch-ungarische, überqueren. Eine der Voraussetzungen für die einigermaßen reibungslose Abwicklung der Aufgaben des polnischen Kurierdienstes an der polnisch-slowakischen Grenze war die Zusammenarbeit mit slowakischen Bürgern, die in vieler Hinsicht große Hilfe geleistet haben. Die Kontaktaufnahme und die Anfänge der Zusammenarbeit zwischen der polnischen Befreiungsbewegung und den slowakischen „illegalen“ Widerstandskämpfern im Bezirk Stará Ľubovňa (Altlublau) werden mit Oktober 1939 datiert. Die Angehörigen der Widerstandsgruppen und –bewegung aus diesem Bezirk waren den polnischen Soldaten und den Zivilflüchtlingen sehr behilflich bei ihrer Flucht. Eine der widerständischen Arbeitsgruppen unterhielt direkten Kontakt zur polnischen Widerstandsbewegung in Nowy Sącz, Szczawnica und Piwniczna. Viele Bewohner von Stará Ľubovňa (Altlublau) und Umgebung leisteten Hilfe, indem sie den Flüchtlingen Unterschlupf gewährten und Ernährung für sie beschafften, bis zu ihrer Weiterreise nach Ungarn. Bei ihrer Beförderung zur slowakisch-ungarischen Grenze war die Gruppe der örtlichen Taxifahrer engagiert, die sie bis in die Ortschaften Gemerská Poloma oder Bohdanovce gefahren hat, wo sie anschließend die Staatsgrenze zwischen der Slowakei und Ungarn überquerten. Vor dem eigentlichen Grenzübergang übernachteten die Flüchtlinge nicht selten in Wohnungen, Gasthäusern oder Scheunen der slowakischen illegalen Widerstandskämpfer, bzw. von diesen verwaltet wurden. Nach der Überquerung der Grenze gelangten die meisten nach Kaschau/Košice, das damals infolge der Wiener Schiedsspruchs ein Teil Ungarns war. Hier wurden sie von polnischen Widerstandskämpfern aufgenommen, die hier eine ihrer Keimzellen aufgebaut haben. Außer den polnischen Zivilbevölkerung, überwiegend Männern, die später in Frankreich in die polnische Armee eingetreten sind, wurden vor allem Juden durch die slowakisch-ungarische Grenze nach Ungarn illegal befördert. Diese Tatsache wurde zum einen durch die Zeitzeugen bestätigt, und zum anderen verlief seit 1942 bis März 1944 die sog. Aktion „Żegota“, die hauptsächlich die Beförderung der polnischen Juden durch die „grüne Grenze“ zum Ziel hatte. Nach der deutschen Besetzung von Ungarn im März 1944 wurde die polnische Widerstandskampfzentrale aus Budapest nach Bratislava verlegt. Grenzübergänge von gefährdeten Personen, hauptsächlich aus Orava nach Polen, wurden zu dieser Zeit nur vereinzelt durchgeführt. Seit Frühling 1944 formierten sich in der Umgebung von Nowy Sącz und in Podhale (dt. Karpathenvorland) zahlreiche Partisanengruppen, in denen in vielen Fällen auch die Kurierere und illegale Widerstandskämpfer und ihre Mithelfer aus dem Bezirk Stará Ľubovňa (Altlublau) mitgemacht haben. Gerade hier konnten sie ihre guten Kenntnisse der Landschaft, des Terrains und ihre

vorherigen Erfahrungen nutzen. Dank der von den Slowaken geleisteten Hilfe ist es gelungen, aus dem von Deutschland und der Sowjetunion okkupierten Polen einige Tausend von polnischen Bürgern zu ihrer Flucht zu verhelfen, die auf diese Weise vor dem deutschen Terror, und viele von ihnen vor einem möglichen Tod entkommen konnten.